

Kirjallisuus ja historia – Finlands svenska litteraturhistoria -teosta lukiessa

Rainer Knapas

Runeberginpäivänä, 5. helmikuuta 1999 ilmestynyt, emeritusprofessori Johan Wreden johdolla laadittu uusi Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden historia (Finlands svenska litteraturhistoria) tuo koko joukon uusia painotuksia koko Suomen kirjallisuuden historiankirjoitukseen. Laaja teos – 480 suurikokoista sivua – käsittelee kirjallisuuden historiaa keskiajalta noin vuoteen 1900. Vuoden päästä on tulossa toinen osa, joka sisältää 1900-luvun sekä bibliografiat ja hakemistot. Ensimmäisessä osassa on ollut nimenomaisena tavoitteena nostaa esille historian ja kirjallisuuden välistä monimuotoista suhdetta. Millä tavalla historia on vaikuttanut kirjallisuuteen ja kirjallisuus historian kulkuun?

Suomen vanhimman ruotsinkielisen kirjallisuuden toistaiseksi parhaimmat tutkijat – Arvid Hultin, Gunnar Castrén tai Yrjö Hirn – julkaisivat tärkeimmät teoksensa kohta sata vuotta sitten. Viimeiset viisikymmentä vuotta akateeminen kiinnostus on suuntautunut ennen kaikkea 1900-luvun, modernismin ja uudemman kirjallisuuden pariin, kirjallisuustieteen ja anglosaksisten tai skandinaavisten koulukuntien konjektuureja seuraten. Edellinen Suomen vanhemman ruotsinkielisen kirjallisuuden yleisesitys, Finlands svenska litteratur 1–2, ilmestyi 1960-luvun lopulla. Erik Ekelundin tuolloin kirjoittama toinen osa "Från Åbo brand till sekelskiftet" sisälsi huomattavan yhden miehen kirjoittaman, tosin henkilökeskeisen synteesin 1800-luvun kirjallisuuden ilmiöistä. Kirjallisuuden, historian ja nykyajan kolmiyhteyttä on pyritty uudessa teoksessa esittämään vaihtelevin painotuksin, kunkin aikakauden omaa ymmärtämisen horisonttia seuraten, mutta osittain uusista näkökulmista. Paljon on vanhaa ja tuttua, kirjallisuuden perinteistä kaanonina, Franzénia, Runebergia ja Topellusta, mutta kokonaisuus ei kuitenkaan ole yhtä ainoata historiallisten suurmiesten riemusaattoa eikä myöskään johdatusta kuolleitten runoilijoiden tai kirjallisen nekropoliiksen pariin. Kirjallisuuden kontekstin ongelma, kirjallisuus instituutina on keskeisen huomion kohteena, mutta myös teosestetiikkaa, -analyseja ja psykologisia tulkintoja – Runebergistä, Stenbäckistä ja Wecksellistä – on muistettu. Kokonaisuus on samalla katsaus tutkimustilanteeseen ja kuvastaa metodisessa eklektisyydessäänkin kirjallisuuden tutkimuksen maailmanlaajuisista yritystä palata nimenomaan historiallisiin selitysmalleihin. "Uushistorismi" on paikoin asiallisesti lähellä, mutta silti kaukana: teoksen kirjoittajilta ei ole edellytetty erityistä tunnustuksellisuutta teoriapohjan suhteen. Yhteistä on lähinnä vain, että kirjallisuus nähdään historian osa-alueena ja päinvastoin, eräänlaisena ymmärtämisen yleisenä instrumenttina ja mahdollisuutena.

Kansalliskirjallisuuden paradigma

1800-luvun kuluessa historiallinen koulukunta valloitti yleisesti ja perusteellisesti kaikki humanistiset tieteenalat, mukaan lukien kirjallisuuden tutkimuksen. Näin myös Ruotsissa ja Suomessa, jossa "kotimaisen kirjallisuuden" käsite 1850-luvulta alkaen vakiintui "Kreikan ja Rooman kirjallisuuden" tai "nykyiskansain kirjallisuuden" rinnalle. Kotimaisen kirjallisuuden tutkimus merkitsi joko ruotsin- tai suomenkielisen kansalliskirjallisuuden historian esittelyä, johdantona aikalaiskirjallisuuteen ja tulevaisuuden tavoitteisiin. Suomessa vaikutti voimakkaana Hegelin ja Snellmanin käsitys kansallishengen kiteytymisestä kansallistietoisuudeksi, välineinään kansalliskieli ja kansalliskirjallisuus.

Kirjallisuustutkimuksen pitkäaikaiset paradigmat muotoutuivat 1800-luvun loppuvuosikymmeninä, yli sata vuotta sitten. Suomessa hyväksyttiin vastoin Snellmanin käsityksiä poikkeuksellisesti kaksi erillistä kansalliskirjallisuutta, suomalainen ja ruotsalainen. Niiden rinnakkaiselo ei ollut itsestään selvä, 1800-luvulla ja senkin jälkeen käydyn suomen kielen hegemoniataistelun ja vastaavan ruotsin kielen torjuntataistelun jyrkimmät kiivailijat saattoivat myös aktiivisesti vähätellä toisen kansalliskirjallisuuden merkitystä ja tulevaisuutta. Suomenkielisten yleiseksi kulttuurihistorian paradigmaksi Ruotsin vallan aikaa käsiteltäessä muodostui "meitä on

soitettu" -periaate. Kansalliskirjallisuuden historian kertomus rakentui synty-, taistelu- ja kehitystarinan mukaisesti, Kalevalan menneestä kultakaudesta tulevaan uuteen kukoistukseen.

Suomen vanhemmalle ruotsinkieliselle kirjallisuudelle pelkkä kieli ei riittänyt "varsinaisesta" Ruotsista erottavaksi tekijäksi, aikana jolloin valtakunta oli jakamaton, kuten ruotsiksi julkaistu kirjallisuuskin. Suomen puolella luettiin Olaus Petrin ruotsalaista raamatunkäännöstä ja veisattiin samasta Kaarle XI:n vuoden 1695 virsikirjasta kuin muuallakin Ruotsissa. Oliko erillistä Suomen ruotsinkielistä kirjallisuutta olemassakaan? 1800-luvun kuluessa omaksuttiin taannehtivasti eräänlainen maantieteellinen, syntyperää ja asuinpaikkakuntaa korostava fennica-periaate, jonka avulla saatiin lähinnä Turun akatemian piirissä toimineet professorirunoilijat liitetyksi Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden historiaan.

1800-luvun kirjailijoiden luokittelu oli jo helpompaa: Franzén, Runeberg, Topelius ja Snellmankin kirjoittivat kiistatta ruotsiksi, Suomessa. Yleisesityksissä tuli tavaksi liittää heidät Suomelle rekonstruoidun vanhemman ruotsinkielisen kansalliskirjallisuuden suurmiesten perinteeseen.

Nyt ilmestyneessä uudessa kirjallisuuden historiassa on luovuttu monesta 1800-luvun perusnäkemyksistä.

Kansalliskirjallisuuden synty- ja kehityskertomuksen konstruktio lomittuu ajoittain dekonstruktion kanssa. Esitys ei enää ole juonellinen, kirjassa esiintyy kolmekymmentä kirjoittajaa, kukin omalla äänellään. Lukuja on monenlaisia, pitempiä synteesejä, henkilökeskeisiä tai genrekohaisia katsauksia. Niiden väliin on sijoitettu sivun, aukeaman tai parin mittaisia lyhyttekstejä, välähdyksiä ja hiottuja fasetteja kirjallisuuden historian erityiskysymyksistä.

Juonelliseen kirjallisuuden historiaan ja sen metaforiin totuneelle uusi ruotsinkielinen yleisesitys näyttäytyy ehkä katkermallisena, eklektisenä ja hajanaisena.

Välttämättömyydestä on tehty hyve. Enää ei ole sellaisia oppineisuuden hirmuja professoreiden joukossa jotka Uppsalan kirjallisuustutkimuksen ruhtinaan, Henrik Schückin tapaan suostuisivat kirjoittamaan kaikista aikakaudesta ja kaikista asioista.

Kronologia

Kirjaa koossa pitävänä voimana on kuitenkin edelleen säilytetty aikajärjestys, kronologia. Tämän aikajärjestyksen sisällä on sitten kirjaprojektin alkuvaiheessa julkilausutun periaatteen mukaisesti pyritty jatkuvasti asettamaan yhä uudelleen kolme pääkysymystä: Mikä on kirjallisuus? Mikä on ruotsalaista? Mikä on Suomi?

Kaikki perustekijät, kysyjät ja vastaukset muuttuvat vuosisadasta toiseen. Itse ruotsin kielikin taipuu varsin myöhään kirjallisten esitysten välineeksi, latinan rinnalle.

Suomen kirjallisuuden monikielisyyden, polyglottismin, perinnettä korostetaan voimakkaasti keskiajalta alkaen. Kreikka, latina, klassillinen kirjallisuus ja Raamattu olivat pitkälle 1800-luvulle saakka kaiken kirjallisuuden perustana ja ymmärtämisen edellytyksenä, vielä Runeberg kirjoitti klassillista kirjallisuutta, tosin useimmiten ruotsalaisin sanoin. Viipurissa kirjoitettiin taas 1800-luvun alussa saksaksi, suoraan Aufklärungin ja Empfindsamkeitin hengessä.

Suomen kieli tai esimerkiksi Kalevalarunous on Suomessa myös erittäin tärkeä ruotsinkielisen kirjallisuuden osa-alue ja päinvastoin, 1800-luvun suomenkielistä kirjallisuutta on vaikea kuvitella ilman ruotsinkielisiä vastineitaan.

Nyt ilmestyneessä kirjallisuushistoriassa ei ole luovuttu perinteisistä historiakertomusten maamerkeistä ja tienviitoista, konventionaalisista yleistermeistä. Mukana ovat sekä renessanssi, barokki, valistuksen aika, esiromantiikka, romantiikka, kansallinen romantiikka, Turun romantiikka, Helsingin romantiikka, ilman käsitehistoriallista taustaa - viattomasti ilman määritelmiä tai oppiriitojen esittelyjä.

Unohtuneet

"Mikään ei uudista yhtä hyvin kuin unohtuneisuus" – Nichts erneuert so wie Vergessenheit, kirjoittaa Walter Benjamin sarkastisesti esseessään "Literaturgeschichte und Literaturwissenschaft" vuodelta 1931. Kokonaisten kirjallisuuksien "unohtaminen", uudelleen "löytäminen" ja ajankohtaistaminen kuuluu kirjallisuuden historian aaltoliikkeisiin. On siten luonnollista, että nyt ilmestyneeseen kirjallisuuden historiaan on koottu laajaa tutkimuksen uudempaa ohjelmistoa: lastenkirjallisuutta, naiskirjallisuutta, matkakirjallisuutta, käyttökirjallisuutta, kansankuvausta, uskonnollista kirjallisuutta, käännöskirjallisuutta. Uusia löytöjä, esiteltyjä teoksia ja genrejä on paljon, vähemmän

esiintyy kirjallisuuden historian teorioiden aktivointia ja tutkimustulosten abstrahointia yleisemmälle tasolle, Suomesta pois päin tai maailmalta Suomeen päin.

Paratekstit

Katkelmallisen, polveilevan kerronnan tukena kirjassa on määrätietoisesti suunniteltu ulkoasu, kirjasintyyppi, typografia – ja tukeva painopaperi. Kirjallisuuden historian transfiguraatio kirjan muotoon ei ole rakennettu vain "tekstin" ja "kuvituksen" varaan. Kirjallisuuden historiassa on monta rinnakkaista tekstiä ja kontekstiä. Teoksen yli 300 kuvaa on rytmitetty omaksi tekstikseen, kuvateksteissä hahmottuu kolmas tekstilaji. Taideteos- ja arkkitehtuurikuvat avaavat näköaloja muihin taiteenlajeihin. Kuvat eivät nimenomaan ole tekstin "elävöittämistä", vaan elävät omaa vuoropuheluaan, joskus muuta tekstiä myötäillen, joskus jyrkästi vastustaen. Tekstien, kuvien ja kuvatekstien kontrapunktiikka ja äänien polyfonia muodostavat vasta yhdessä kirjan koko sisällön. Ehkä kirjallisuushistoria voisi hyvinkin muuntaa oopperaksi. Kirjan roolikirjoittajat esittävät deklamatorisia resitatiivejä, bravuuriaarioita ja soolosoorituksia, hallittua ja vähemmän hallittua moniäänisyyttä, mutta toistuvasti korostuu taustalta historian continuo.

Teoksen parhaimmissa kohdissa historia ja kirjallisuuden historia tavoittaa nykyajan. Muiltakin osiltaan se vahvistaa historistista asennoitumista vanhempaan kirjallisuuteen, kaikkien diskurssi-vihaajien iloksi. Palatkaamme Walter Benjaminiin:

"Denn es handelt sich ja nicht darum, die Werke des Schrifttums im Zusammenhang ihrer Zeit darzustellen, sondern in der Zeit, da sie entstanden, die Zeit, die sie erkennt - das ist die unsere - zur Darstellung zu bringen. Damit wird die Literatur ein Organon der Geschichte und sie dazu - nicht das Schrifttum zum Stoffgebiet der Historie zu machen, ist die Aufgabe der Literaturgeschichte."

Kirjoittaja on "Finlands svenska litteraturhistoria" -teoksen toimittaja. Kirjoitus perustuu ensimmäisen osan julkistamistilaisuudessa 4.2.1999 Svenska litteratursällskapet i Finlandin salissa pidettyyn puheenvuoroon.

